

ΟΜΗΡΙΚΑ ΚΑΙ ΜΥΘΟΛΟΓΟΥΜΕΝΑ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΚΑΚΡΙΑΗ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

I. ΜΕΛΕΑΓΡΕΙΑ

«Έχω τὴ γνώμη, ὅτι μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεματοκριτικῆς
> μεθόδου θὰ κατορθώσωμε νὰ προχωρήσωμε πολὺ στὴ λύση
> τῶν προβλημάτων τοῦ Μελεάγρου.»

L. Radermacher σὲ μίᾳ πανεπιστημιακῇ του παράδοσιν τὸ 1926.

1. ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΟΥ ΛΑΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΡΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΕΑΓΡΟΥ

Τὰ τελευταῖα χρόνια ἔχουν δημοσιευτῇ πολλὰς μελέτες, πού ἐξετάζουν τὴν περίφημη παράδοσιν τοῦ Μελεάγρου¹. Τὸ μεγάλο αὐτὸ ἐνδιαφέρον τὸ ἔχει προκαλέσει ὄχι μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ αἰτωλικὴ αὐτὴ παράδοσιν μὲ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν ἰδιοτυπίαν τῶν παραλλαγῶν τῆς παρουσιάζει ἕδαφος προσφορώτατον στὴ μυθολογικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι τὰ προβλήματα τῆς ὀμηρικῆς τῆς παραλλαγῆς (I 527-599) ἔχουν στενὰ σχετισμὸν μὲ τὰ προβλήματα, πού γεννᾷ ἡ σύνθεσιν τῆς Ἰλιάδος.

Δὲν ἐλογάζομαι ν' ἀσχοληθῶ τόσο γρήγορα πάλιν² μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ Μελεάγρου τὸν τελευταῖον καιρὸ ὅμως ἐσημείωσα τὴ γνώμη, ὅτι ἡ ὀριστικὴ λύσιν πολλῶν προβλημάτων τῆς θὰ ἐξαρηθῆ ἀπὸ μίαν καλύτερην ἀνάλυσιν τῆς σχετικῆς ὀμηρικῆς διήγησιν στὸ I³. Ἐνας δεύτερος λόγος, πού μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐξετάσωμε πάλιν τὴν παράδοσιν αὐτὴν, εἶναι ἡ ἀπροσδόκητη πιστοποίησιν, ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Μελεάγρου λέγεται σήμερον στὴν Αἰτωλία σὺν παραμύθῳ σὲ μίαν σειράν παραλλαγῶν, καὶ αὐτὸ δὲν ἔχει μικρὴ βέβαια σημα-

¹ Γιά τὴ σχετικὴ βιβλιογραφίαν βλέπε: I. Κακριδῆ, Ἄρχει 108 κέξ. Πβ. καὶ R a d d a t z, Zwei homerischen Untersuchungen, Programm d. Gymn. v. Schneidemühl 1925.

² Στὸ βιβλίον μου Ἄρχει εἶχα ἐξετάσει κυρίως τὴ σχέση τῶν παραλλαγῶν τῆς παραδόσιν μεταξὺ τῶν.

³ Βλέπε πρὸ ῥόγου σ. 50

σία, κι' ἂν ἀκόμη δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ διατήρηση τῆς παλιᾶς ἱστορίας μέσα στοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ γιὰ μιὰν ἀναβίωση σὲ χρόνια νεώτερα ¹.

Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ μητέρα τοῦ Μελεάγρου, ἡ Ἄλθαία, προκάλεσε τὸ θάνατο τοῦ παιδιοῦ της, ὅταν ἔμαθε, ὅτι τῆς εἶχε σκοτώσει τὸν ἀδερφό, δὲν παρουσιάζεται πάντα ὁ ἴδιος στὴν παράδοση: ὁ Ὅμηρος στὸ I ἀναφέρει, ὅτι ἡ Ἄλθαία καταράστηκε τὸ Μελεάγρο· τῆς δ' ἠεροφοῖτις Ἐρινὺς ἔκλυεν ἐξ Ἐρέβεσφιν, ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσα² (571). Στὴ μεταγενέστερη παράδοση—Φρόνιχος, Αἰσχύλος, Βακχυλίδης κλπ.—ἡ μητέρα καίει ἕναν δαυλό, πὺν ἔχουν οἱ Μοῖρες ὄρισει νὰ κρατῆ τὸν ἥρωα στὴ ζωὴ ὅσο μένει ἀκατάστρεφτος. Ὁ νέος πεθαίνει ἀμέσως. Ὅτι ὁ δαυλὸς ἀνήκει στὴν παλαιότερη φάση τῆς ἱστορίας τοῦ Μελεάγρου, ἡ κατάρα στὴ νεώτερη, κι' ἂν ἀκόμη ἡ παράδοση μᾶς παρουσιάζῃ τὰ δύο αὐτὰ θέματα σὲ ἀντίθετη χρονολογικὴ σχέση, εἶναι κάτι, πὺν ἔξακολουθῶ νὰ νομίζω βέβαιο. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχουν ἄλλωστε οἱ περισσότεροι φιλόλογοι· μπορῶ λοιπὸν νὰ στηριχθῶ ἐπάνω σ' αὐτὴ καὶ νὰ προχωρήσω. Ἀκριβῶς ὁμοίως γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ πρέπει, προτοῦ μπῶ στὸ κύριο θέμα τῆς μελέτης αὐτῆς, νὰ ζητήσω ν' ἀπαντήσω σὲ μιὰν ἀντίρρηση τοῦ E. B e t h e ³, πὺν εἶναι ὁ κυριώτερος σήμερα ὑποστηρικτὴς τῆς ἀντίθετης θεωρίας, αὐτῆς πὺν τοποθετεῖ τὴν παραλλαγὴ τοῦ δαυλοῦ ὄχι στὴν ἀρχή, ἀλλὰ στὸ τέλος τῆς ἐξέλιξης.

Ὁ B e t h e δὲν μπορεῖ νὰ φανταστῆ, πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἀντικαταστήσῃ ἕνας ποιητὴς—ὁ ποιητὴς τοῦ ἔπους, πὺν δεχόμεστε, πῶς στάθηκε ἡ πηγὴ τοῦ Ὅμηρου γιὰ τὴν παράδοση αὐτὴ ⁴—ἕνα τόσο δραματικὸ καὶ γόνιμο θέμα, ὅπως ὁ δαυλός, μὲ μιὰν ἀχρωμὴ καὶ τυπικὴ κατάρα. Μιὰ τέτοια ἐξασθένιση τοῦ εἶναι ἀκατανόητη. Γι' αὐτὸ προτιμᾶ νὰ δεχτῆ τὴν παραλλαγὴ τῆς μητρικῆς κατάρας ὄχι σὰν μιὰ νεώτερη ἐξαδυνατισμένη μορφή τῆς παλιᾶς παράδοσης, ἀλλὰ σὰν τὴν πρωταρχικὴ διήγηση πὺν σιγὰ σιγὰ πλουτίστηκε μὲ ζωηρότερα, δραματικώτερα θέματα, ὅπως τοῦ δαυλοῦ.

Καμμιά σημασία δὲν ἔδωσε ὅστος ὁ B e t h e σὲ μιὰ παρατήρηση, πὺν ἔχει καιρὸ τώρα τονιστῆ: ὁ Ὅμηρος στὴν ὀρθολογιστικὴ του τάση ἀποφεύγει κάθε φανταστικὸ καὶ μαγικὸ στοιχεῖο· αὐτὸ ἦταν βέβαια ἕνας δυνατὸς λόγος νὰ τὸν ὑποχρεώσῃ νὰ ἀντικαταστήσῃ ὅπωςδήποτε τὸ δαυλό, πὺν στὴν ἀρχικὴ διήγηση προκαλοῦσε τὴν καταστροφὴ τοῦ Μελεάγρου μὲ μαγικὸ τρόπο ⁴. Τὸν ἀντικατάστησε μὲ τὴν ἀρά, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα ἐπικά θέματα, πὺν ὁ ποιητὴς ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις

¹ Λαογραφία 10 (1931) 487. Βλέπε καὶ πιὸ κάτω σ. 46.

² Rhein. Museum 74 (1925) 7.

³ Βλέπε πιὸ κάτω. Ὁ B e t h e ἀποκλείει κι' ἐνός τέτοιου ἔπους τὴν ὑπαρξή.

⁴ Πβ. Ἄραϊ 109 (ἐκεῖ καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία), Ἡμερολόγ. Μεγ. Ἑλλάδος 1931, 223.

τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ ὅταν θέλῃ ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆ διήγησός του πρωτογονώτερα, ὠμότερα στοιχεῖα. Μὲ τὴν εἰσαγωγή τοῦ θέματος τῆς ἀρᾶς μεσολαβοῦν οἱ θεοὶ ἐκεῖ, πού ἄλλοτε ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος μὲ μαγικά μέσα, παραβιάζοντας τὴ φυσικὴ πορεία τῶν πραγμάτων, κατώρθωνε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ θέλησός του. Ἔτσι προσπαθεῖ ὁ ἐπικός ν' ἀνυψώσῃ τὴ θρησκευτικὴ ἀντίληψη¹.

Ὡστόσο δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ δαυλοῦ, πού συνδέεται μαγικά μὲ τὸ Μελέαγρο καὶ συντελεῖ στὴν ἄμεση καταστροφή του, προκάλεσε μιὰν ἐξασθένιση στὴ διήγησι· ἢ κατὰρα εἶναι ἓνα θέμα πολὺ τυπικόν, πολὺ πιὸ ἀδύνατον ἀπὸ τὸ δαυλό, πού ἀντικατάστησε. Ἡ Ἀλθαία, πού ζητεῖ τὴ βοήθεια τῶν θεῶν, γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸ φόνο τοῦ ἀδελφοῦ της, δὲν κλείνει βέβαια τόση δύναμη, ὅσην ἡ μητέρα, πού κρατεῖ στὴ διάθεσός της τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ της καὶ προκαλεῖ μὲ τὸ ἴδιο της τὸ χέρι τὸ θάνατό του. Ἡ παρατήρησις τοῦ *Bethe* στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι σωστή. Καὶ ὅμως μιὰ τέτοια ἐξασθένιση τῆς παράδοσης ἀπὸ τὸν ποιητὴ (ἢ καὶ τὸν πεζογράφον), πού προσπαθεῖ νὰ τὴν διορθώσῃ, νὰ τὴν διασκευάσῃ δηλ. σύμφωνα μὲ τὶς δικές του προχωρημένους θρησκευτικὰς, ἠθικὰς, ἀκόμη καὶ ὀρθολογιστικὰς ἀντιλήψεις, δὲν ἀπαντᾷ μόνο στὸ Μελέαγρο. Δὲν ἔχομε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τὴν ἱστορίαν τοῦ Τιθωνοῦ : πόση διαφορὰ μεταξὺ τῆς σχετικῆς λαϊκῆς παράδοσης καὶ τῆς ἐπικῆς της διασκευῆς², ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ ἐπικός θέλησε νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴ δική του διήγησι τὴ φανταστικὴ μεταμόρφωσις τοῦ Τιθωνοῦ σὲ τζίτζικα. Καὶ νὰ σκεφθῆ κανεὶς, πῶς αὐτὴ ἡ μεταμόρφωσις, πού παραμερίζει τὸ ἔπος, ἀποτελοῦσε τὸν κεντρικὸ πυρῆνα στὴν παλιὰ λαϊκὴ αἰτιολογικὴ παράδοσις, πού παίρνει τώρα ὁ ἐπικός καὶ διασκευάζει³.

Ἐνα δεύτερον παράδειγμα, πού βρίσκεται σὲ μεγαλύτερην ἀχόμη ἀντιστοιχίαν μὲ τὴν περίπτωσι τοῦ Μελεάγρου :

Στὴ διήγησι τοῦ Νύμφιδος τὸ δρόμο τοῦ Βελλεροφόντη, πού ζητάει νὰ καταστρέψῃ τὴ Λυκίαν, ἀντισκόβουν οἱ γυναῖκες ὄχι γυμνώνοντας τὸ κάτω σῶμα, ἀνασυράμεναι τοὺς χιτωνίσκους, ὅπως διηγόταν ἡ παλιὰ παράδοσις,

¹ Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει στὴν Παλαιὰ Διαθήκη : μὲ τὴν ἀρὰ ἀντικαθιστοῦν ὅποιο παλιὸ μαγικὸ στοιχεῖον θεωροῦν ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν νέαν ἀντίληψιν, πού σχηματίζουν γιὰ τὸ θεόν. Κοίτα *H. Gunkel, Das Märchen im Alten Testament* 102, 169. Μιὰν ἀνάλογον προσπάθειαν κοινὴν πάλιν στὴν Ἰλιάδα καὶ στὴν Παλ. Διαθήκην, ν' ἀντικαταστήσουν τὴν ἐπέμβασι τῶν νεκρῶν—βρυκολάκων στὸν κόσμον τῶν ζωντανῶν μὲ τὴν ἐπέμβασι τοῦ θεοῦ, ἐξετάζει ὁ *E. Sauter, Volkskunde im altsprachl. Unterricht I* 105. Ἔτσι μένουσιν οἱ θεοὶ πάλιν κυρίαρχοι παραμερίζοντας ὅλες τὶς δαιμονικὰς δυνάμεις.

² Ὁμ. Ὑμν. εἰς Ἀφροδ. 218.

³ *Tithonos, Wiener Studien* 48 (1930) 25. Πβ. καὶ *Μυθολογούμενα* ὁ. π. 227.

ἀλλὰ παρακαλῶντας τον ¹. Κι' ἐδῶ ὁ ὀρθολογισμὸς τοῦ ἱστοριογράφου ἀντικατάστησε τὴ μαγική, ἀποτροπιαστική, δραστικώτατη χειρονομία τῶν γυναικῶν—ὁ Βελλεροφόντης δὲν ὑποχωρεῖ βέβαια 'ὑπ' αἰσχύνης', ὅπως ἀναφέρει ἡ ὑστερώτερη παράδοση—μὲ τὸ τυπικὸ κι' ἄχρωμο θέμα τῆς ἀρᾶς ².

2. ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΟΥ ΜΕΛΕΑΓΡΟΥ

Στὸ βιβλίον τῶν Ἀρῶν σ. 111, ὅταν πραγματευόμενον γιὰ τὴν πιθανὴ μορφή τῆς πρωταρχικῆς ἱστορίας τοῦ Μελεάγρου, διατύπωσα τὴ γνώμη, ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα παλιὸ παραμῦθι· τὸ παραμῦθι αὐτὸ προσπάθησα νὰ τὸ ἀνασυνθέσω παίρνοντας πρῶτα διάφορα θέματα ἀπὸ μεταγενέστερες πηγὲς τῆς ἱστορίας τοῦ Μελεάγρου κι' ἀκόμα καὶ σημερινὰ παραμῦθια ³, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρὸς ἀπομακρύνοντας ὅσα στοιχεῖα πίστευα, ὅτι εἶναι ὑστερώτερες προσυῆκες.

Ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ φανταστῆ, ὅτι τὸ παραμῦθι τοῦ Μελεάγρου λέγεται καὶ σήμερα στὴν Αἰτωλία πάλι, στὸ Κεφαλόβρυσον, λίγες ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὴν παλιὰ Καλυδῶνα! Στὸν τελευταῖον τόμον τῆς 'Λαογραφίας' ⁴ καταχωρίζεται τὸ νεοελληνικὸ παραμῦθι σὲ τρεῖς παραλλαγές, ἄγνωστες ὡς σήμερα ⁵. Οἱ δύο τελευταῖες δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν τὴ φορὰ αὐτή, γιατί ὅπως ἔδειξα ἐκεῖ ἐδημιουργήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ ἀφορμὴ ὠρισμένων στοιχείων τῆς πρώτης παραλλαγῆς, αὐτῆς ποὺ πλησιάζει περισσότερο τὴν παλιὰ αἰτωλικὴ ἱστορία. Δίνω μιὰ περίληψη τῆς πρώτης παραλλαγῆς ⁶:

Μιὰ φορὰ ἦταν μιὰ μητέρα κι' ἔκανε παιδιά, μὰ μόλις τὰ γεννοῦσε τῆς πέθαιναν. Ὅταν γέννησε τὸ τελευταῖον ἀγόρι, θέλησε ν' ἀκούσῃ, τί θὰ ἔλεγαν γι' αὐτὸ οἱ Μοῖρες. Παραφύλαξε λοιπὸν τὴ νύχτα, ποὺ θὰ ἐρχόντουσαν, κι' ἔκαμε πῶς κοιμᾶται κοντὰ στὴν κούνια κι' ἔτσι, ὅταν ἔφτασαν,

¹ Πλουτ. Γυν. Ἀρστ. 248 D, Βερν. 2, 212.

² Ἀραι 102, 4, Ἡμερολόγ. Μεγ. Ἑλλάδος 5. π.

³ Ἀργότερα παρατήρησα, ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ξαναγύριζαν στὴ βόρεια παράδοση τοῦ Norna-gest, ποὺ τόσες ὁμοιότητες παρουσιάζει μὲ τὸν αἰτωλικὸ ἥρωα (Ἀραι 176).

⁴ 10 (1931) 488. Ἐκεῖ ἐξετάζονται καὶ τὰ προβλήματα, ποὺ γεννᾶ τὸ παραμῦθι σὰ σύγχρονον λαογραφικὸ μνημεῖον.

⁵ Ὁ καθηγ. κ. Κ. Ρωμαῖος εἶχε καταγράψῃ τὸ 1914 τὴν πρώτην παραλλαγὴν καὶ τῶρα γνωρίζοντας τίς ἐρευνές μου στὸ Μελεάγρον εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ ἐπιτρέψῃ σὲ μένα τὴ δημοσίευσήν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσήν τοῦ εὐρήματός του. Στὸν κ. Βασ. Παπανικολάου ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσον χρωστῶ τὴν καταγραφὴν τῶν δύο ἄλλων παραλλαγῶν.

⁶ Ἀποφεύγω νὰ τὴν καταχωρίσω αὐτούσια, γιατί μὲ τοὺς πλατειασμούς της θὰ ἔπιανε πολὺ τόπον ἄδικα. Ὅποιος ἐνδιαφερόθῃ γι' αὐτή, θὰ κἀνῃ τὸν κόπον νὰ καταφύγῃ στὴ Λαογραφία.